

Využití geoinformačních nástrojů pro studium říčních niv

Jitka ELZNICOVÁ

Univerzita J.E. Purkyně v Ústí n. L.
Fakulta životního prostředí
Katedra geoinformatiky

jitka.elznicova@ujep.cz

6. ledna 2024

Rekonstrukce chování řek v posledních tisíciletích -

identifikace jejich změn pomocí geoinformatiky
i datováním historicky znečištěných
sedimentárních těles

od 2012: spolupráce Fakulty životního prostředí UJEP
a Ústavu anorganické chemie AV ČR v Řeži (ÚACH)
případně s kolegy z univerzit v Olomouci, Szegedu a Lipsku

Řešené projekty

2013-2015: SGS „Závislost geomorfologického vývoje říční

nivy na plošné distribuci kontaminantů v nivních sedimentech“

2014-2016: GAČR 15-00340S „Antropogenní znečištění a stavba říčních

niv: dva fenomény a jediný příběh“

2017-2019: GAČR 17-06229S „Vývoj sedimentace v přehradních nádržích

jako antropogenních bariérách v říčních systémech: od materiálové
balance po osud polutantů“

**2019-2020: IGA UJEP „Využití geoinformatiky pro případové studie
resilience krajiny“**

2021-2022: UJEP-IGA-2021 „Archivy ukryté v krajině“

Řešené diplomové/bakalářské práce

PLOUČNICE

- LANDOVÁ Markéta (BP 2013)
- TŮMOVÁ Štěpánka (DP 2015)
- SLABÁ Eva (DP 2015)
- PAVLAS Petr (DP 2015)
- DOŠKÁŘ Petr (DP 2015)
- SIKORA Martin (DP 2016)
- PLOTNÁŘEK Lukáš (DP 2016)
- HRUBEŠOVÁ Diana (DP 2017)
- VÁCHOVÁ Tatiana (DP 2017)
- KLIMEŠOVÁ Kateřina (DP 2018)

JIZERA

- VADINOVÁ Nikola (DP 2014)
- RÁKOCYOVÁ Michaela (DP 2015)

OHŘE

- SKLENÁŘ Ondřej (DP 2016)
- VÁCHOVÁ Vladimíra (DP 2016)
- LELKOVÁ Tereza (DP 2016)
- VENCLÁKOVÁ Daniela (BP 2016)
- BROŽ Jan (DP 2018)
- VENCLÁKOVÁ Daniela (DP 2018)
- VAGNER Tomáš (DP 2021)

LITAVKA

- UHLÍK Pavel (DP 2016)
- DUŠKOVÁ Barbora (DP 2017)

ostatní - přehrady

- KUTIŠOVÁ Ludmila (DP 2018)
- RAIDA David (DP 2019)

3D rekonstrukce Jizery

• ?

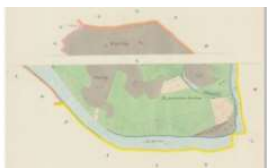
GIT –začíná to práci u PC

Zpracování dat

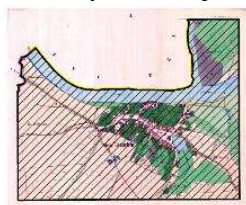
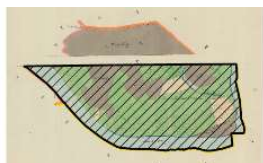
Georeference starých map - převod mapy do souřadnicového systému

■ Stabilní katastr

1) surové snímky

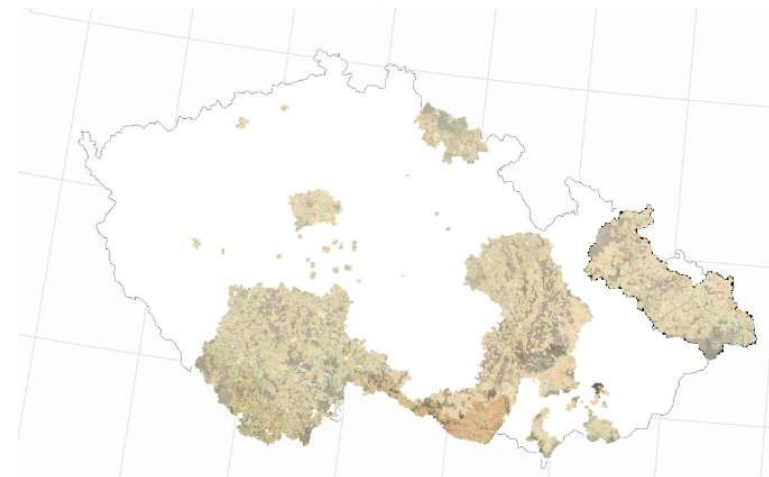
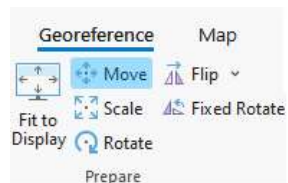
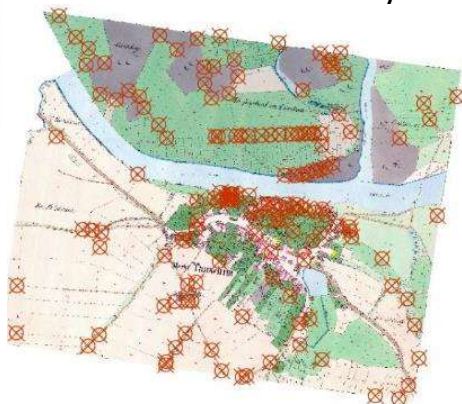
2) odstranění mimorámových údajů

3) spojení snímků bez souř. systému

4) georeference spojených snímků do souřadnicového systému

Geomatici a informatici vytvořili technologii pro zpracování téměř 200 let starých katastrálních map

Spotupřice Tisková zpráva Veřejnosce

Odborníci z katedry geomatiky pod vedením Václava Čady a jejich kolegové z katedry informatiky a výpočetní techniky v čele s Pavlem Králem zajistili s využitím metod umělé inteligence a strojového učení automatickou detekci mapových listů a vše, co je nutné pro vytvoření souvislého zobrazení takzvaných ostrovních map stabilního katastru. „Náš program je vytvořen tak, aby samostatně rozpoznal okraje jednotlivých mapových listů, jejich nomenklaturu a průběh zobrazených katastrálních hranic. Na

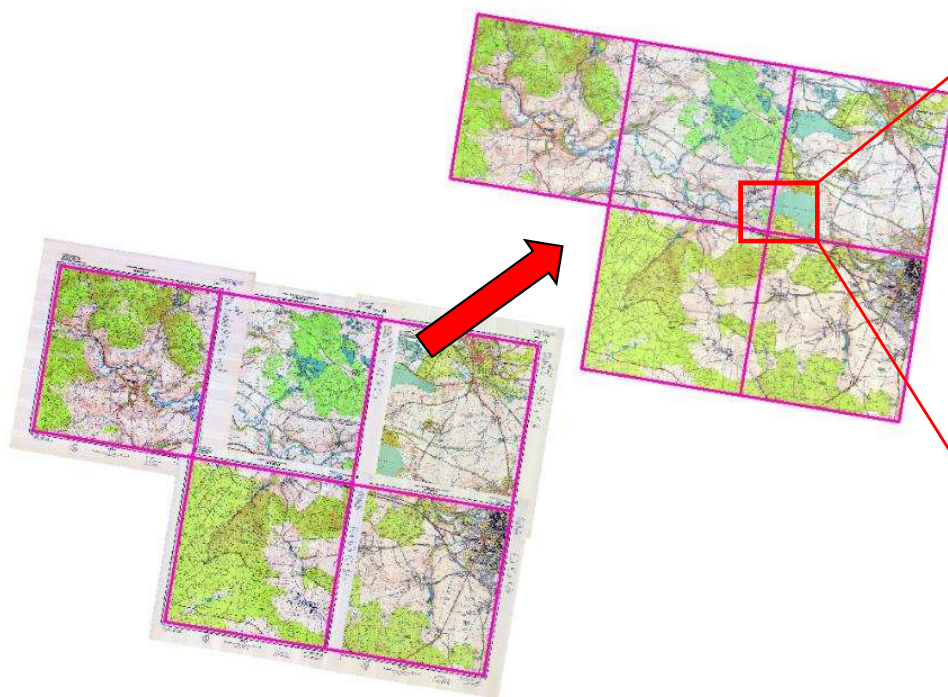

GIT –začíná to prací u PC

Zpracování dat

Georeference starých map - převod mapy do souřadnicového systému

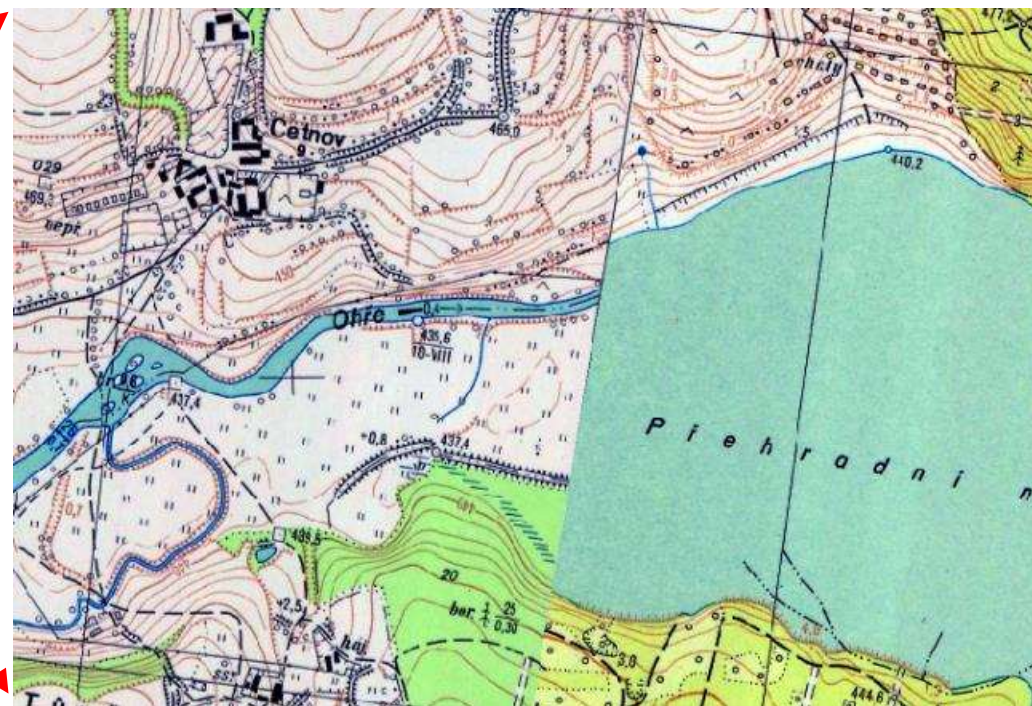
- 2. a 3. vojenské mapování
- topografické mapy S-1952, SMO5

1958

vodní nádrž **Skalka**

1966

GIT –začíná to prací u PC

Zpracování dat

Ortorektifikace leteckých snímků

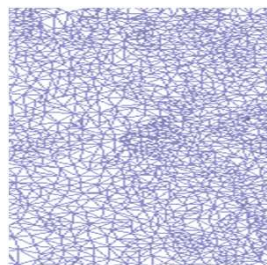
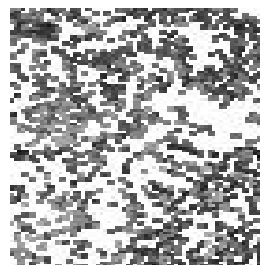
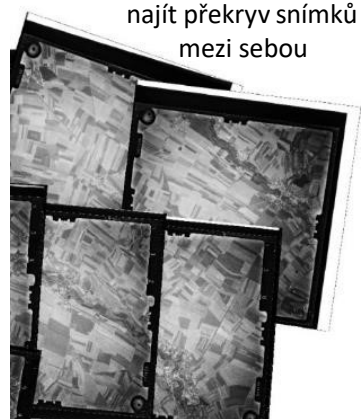
převod mapy do souřadnicového systému
i na základě modelu terénu

najít překryv snímků
mezi sebou

vygeneruje se
mračno bodů

poté síť
modelu terénu

jednotlivé
letecké
snímky

výsledné ortofoto

výsledný model terénu

vodní nádrž **Nechranice**

©MO ČR, ©ČÚZK

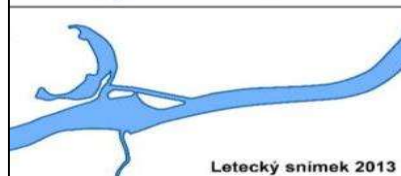
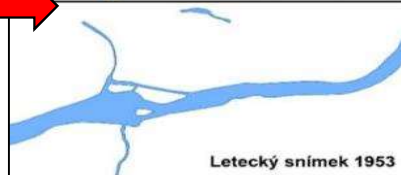
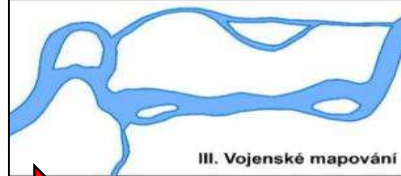
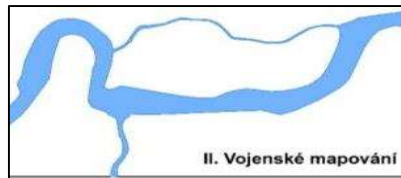
GIT –začíná to prací u PC

Vektorizace

převod rastru na vektor (body, linie, plochy)

rastrový podklad - **mapa**

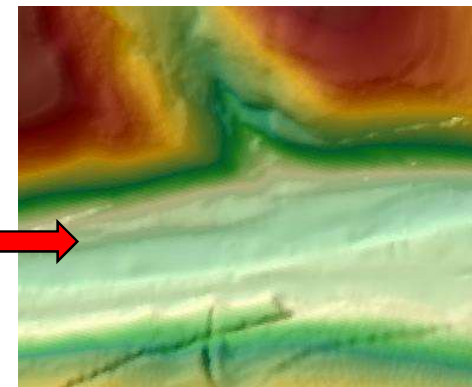
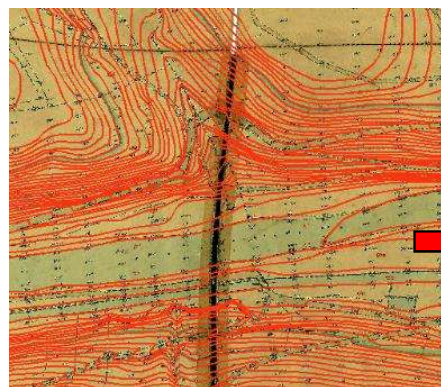
zakreslené plochy - **vodní tok**

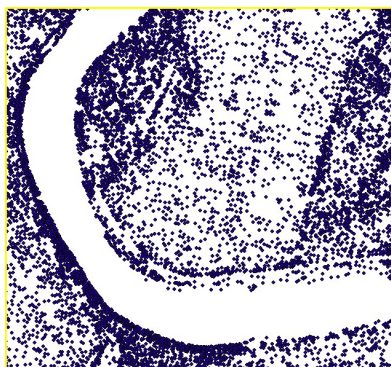
Vývoj řeky Ohře v oblasti Libochovic (DP Ondřej Sklenář)

Tvorba modelu terénu

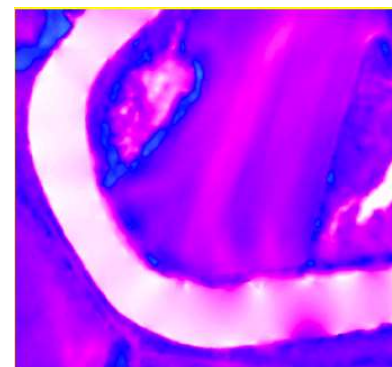
převod nadmořské výšky (vrstevnice, body) na digitální model terénu

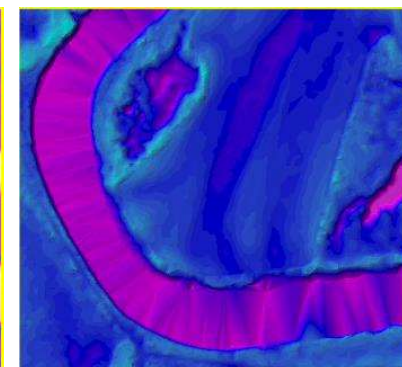
tvorba modelu terénu z Digitálního modelu reliéfu České republiky 5. generace (DMR 5G)

výškové vody

rastrový model

model TIN

GIT –začíná to prací u PC

Analýza dat

Analýza změny toku

Vývoje řeky Jizery u obce Veselá pod Mnichovým Hradištěm (DP Nikola Vadinová)

- rok z 19. století
- tok v roce 2011
- stálý tok

Výpočet změny délky toku

Změna délky toku Ohře od Nechranické přehrady po soutok (DP Ondřej Sklenář)

Mapový podklad	Rok mapování	Celková délka (km)
II. Vojenské mapování	1819 - 1858	107,26
Stabilní katastr - CO	1843	107,08
III. Vojenské mapování	1877 - 1880	106,54
Letecký snímek	1953	105,64
Letecký snímek	2013	104,85

Sinuosita a spád

těž meandrovitost vodních toků se obecně vyjadřuje jako poměr skutečné délky vodního toku a délky údolnice.

- Sinuosity.pyt
- Stream Gradient & Sinuosity 10_1.tbx

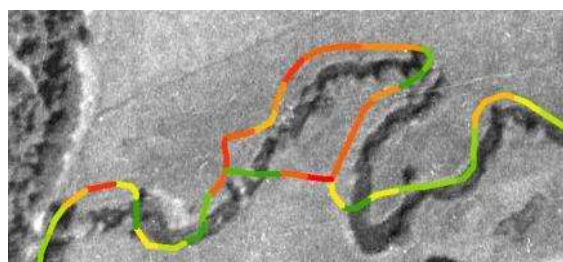
Identifikace zaniklých koryt

Analýza přirozených změn na řece Ploučnice u obce Žízníkov

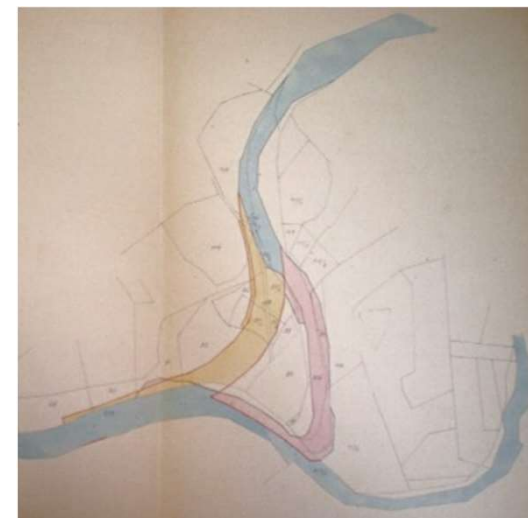

Analýza bočního posunu řeky

Porovnání toku Ploučnice z roku 2011 (barevná linie) a roku 1938 (historické orto)

- posun toku (m)
- < 0,5 m
  - 0,5–3 m
  - 3–5 m
  - 5–10 m
  - > 10 m

Technický výkres úpravy řečiště Jizery průkopem z roku 1924 (DP Nikola Vadinová)

GIT – není jen práce u PC, je to i terénní průzkum, jakmile chceme znát rozmístění a původ historické antropogenní kontaminace v nivě

odběr vzorků

Odběr vzorků sedimentů

Analýza chemického složení vzorků sedimentů

- V terénu pomocí přenosného XRF spektrometru
- V laboratoři na stolním přístroji XRF či atomovém spektrometru (ICP-MS, ICP-OES)

Datování

- Pomocí metod GIS
- Pomocí instrumentálních metod (radiouhlík ^{14}C , OSL)

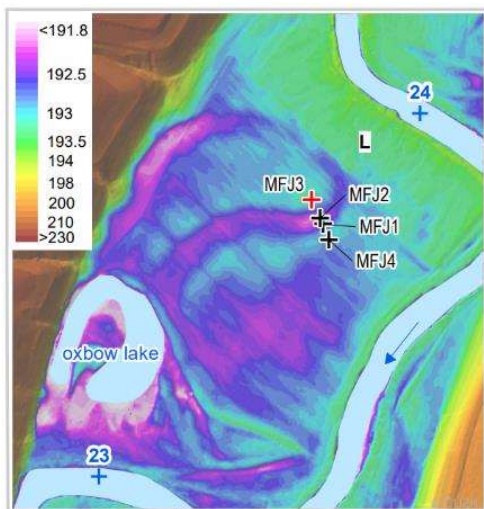
měření vybraných prvků v půdě pomocí přenosného XRF spektrometru DELTA Premium

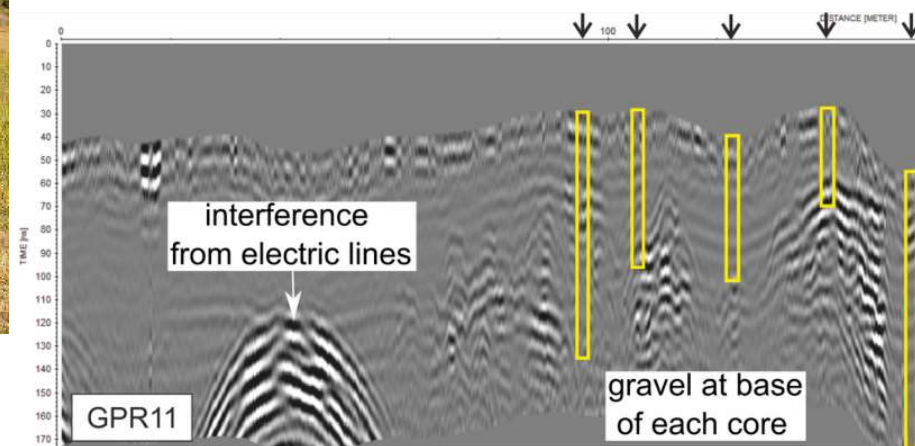
GIT – není jen práce u PC, jakmile chceme zkoumat období starší než nejstarší mapy - CESTA ZPĚT V ČASE

měření přenosným georadarem

interpretace získaného signálu a identifikace pohřbených sedimentárních těles

Jak dohlédnout až o tisíciletí dozadu

1. Dřívější vývoj řeky se někdy prozradí terénními tvary (fluviální geomorfologie)
2. Pokud je povrch zarovnan (často lidmi) a tedy geomorfologie je nepoužitelná, je nutné prozkoumat podpovrch (geofyzika) - sedimentární tělesa lidi obvykle nezničí
3. Datování vhodných sedimentárních těles (14C, OSL)

OSL: odběr vzorků písku bez přístupu světla pro datování stáří

GIT – není jen práce u PC - CESTA ZPĚT V ČASE do 20. století

Mapování kontaminace v nivě řeky **Ploučnice**

Historie

- **1881** – extrémní povodeň
- **před 1970** – pouze lokální průmysl
- **mezi 1970–1980** – těžba uranu
v oblasti Hamru na Jezeře a Stráže pod Ralskem
- **1981** – extrémní povodeň, odkaliště byla
zaplavena, radioaktivní znečištění se dostalo do
Ploučnice
- **od 1980** – ukončení těžby uranu
- **2010** – extrémní povodeň

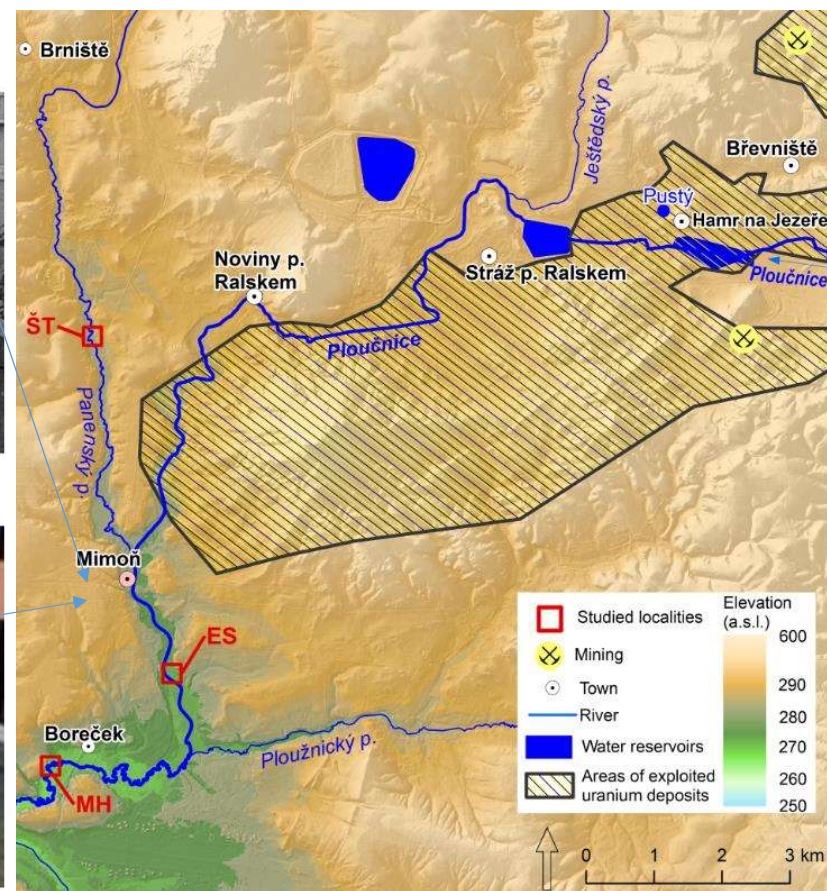

Sběrné trubky kyselých vod z podzemního loužení

extrémní povodeň **1981**

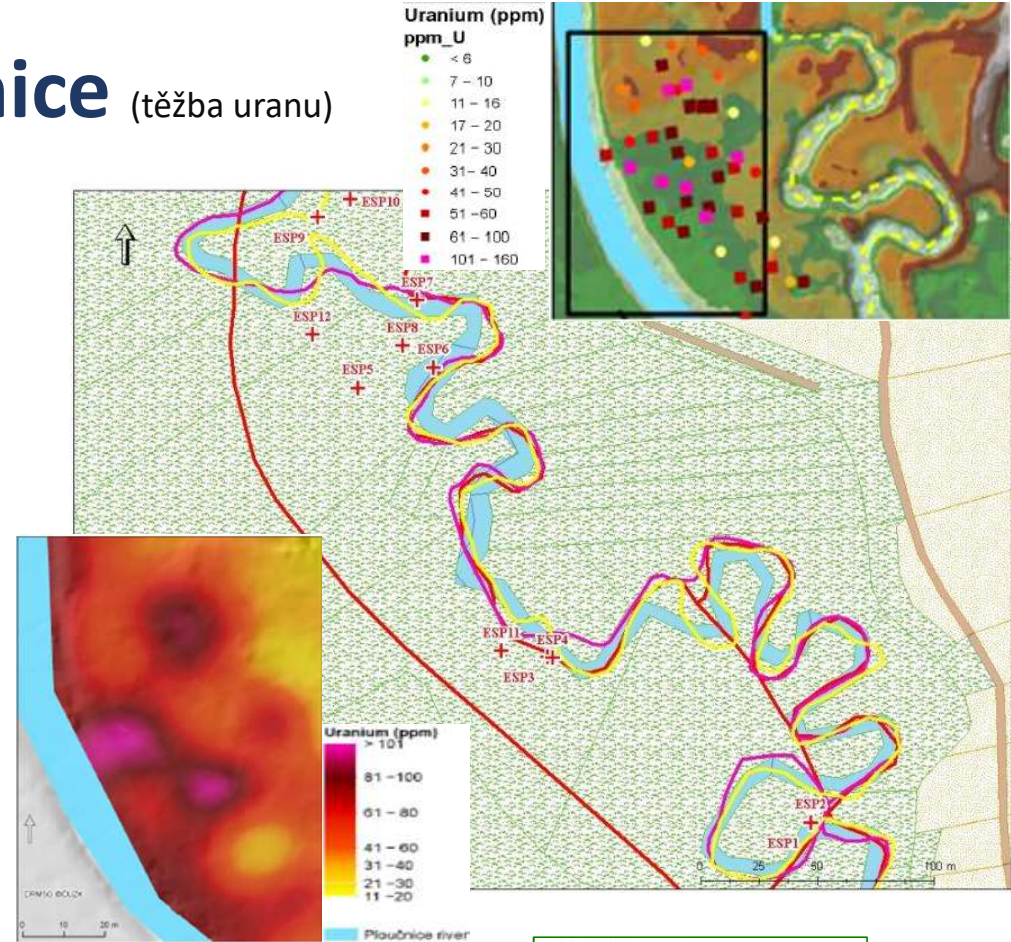
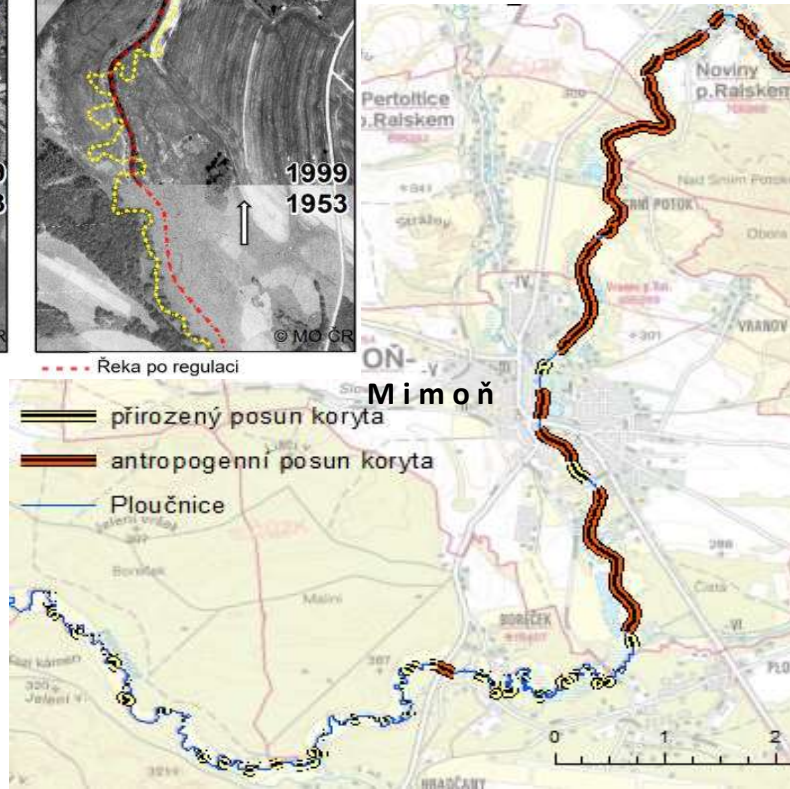
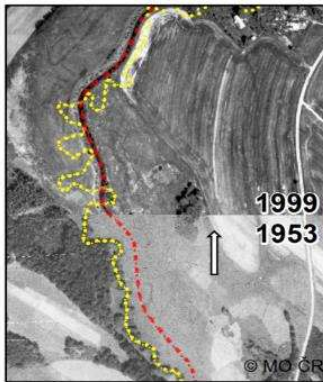
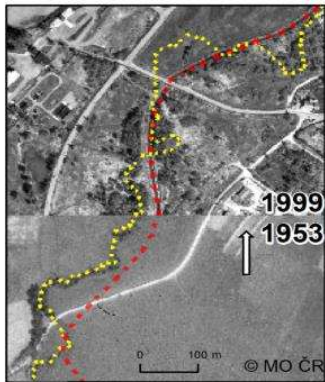

extrémní povodeň **2010**

Mapování kontaminace v nivě řeky **Ploučnice** (těžba uranu)

**KONFERENCE
KRAJINNÉ INŽENÝRSTVÍ 2015
PROVOZ A ÚDRŽBA STAVEB
KRAJINNÉHO INŽENÝRSTVÍ**

17. září 2015, MZe ČR - Praha

POSOUZENÍ NAVRŽENÝCH REVITALIZAČNÍCH OPATŘENÍ ŘEKY PLOUČNICE U MIMONĚ Z HLEDISKA REMOBILIZACE HISTORICKÉ KONTAMINACE

Eva Slabá, Tomáš Matys Grygar, Jitka Elznicová

Eva Slabá, Tomáš Matys Grygar, Jitka Elznicová

Eva Slabá, Tomáš Matys Grygar, Jitka Elznicová

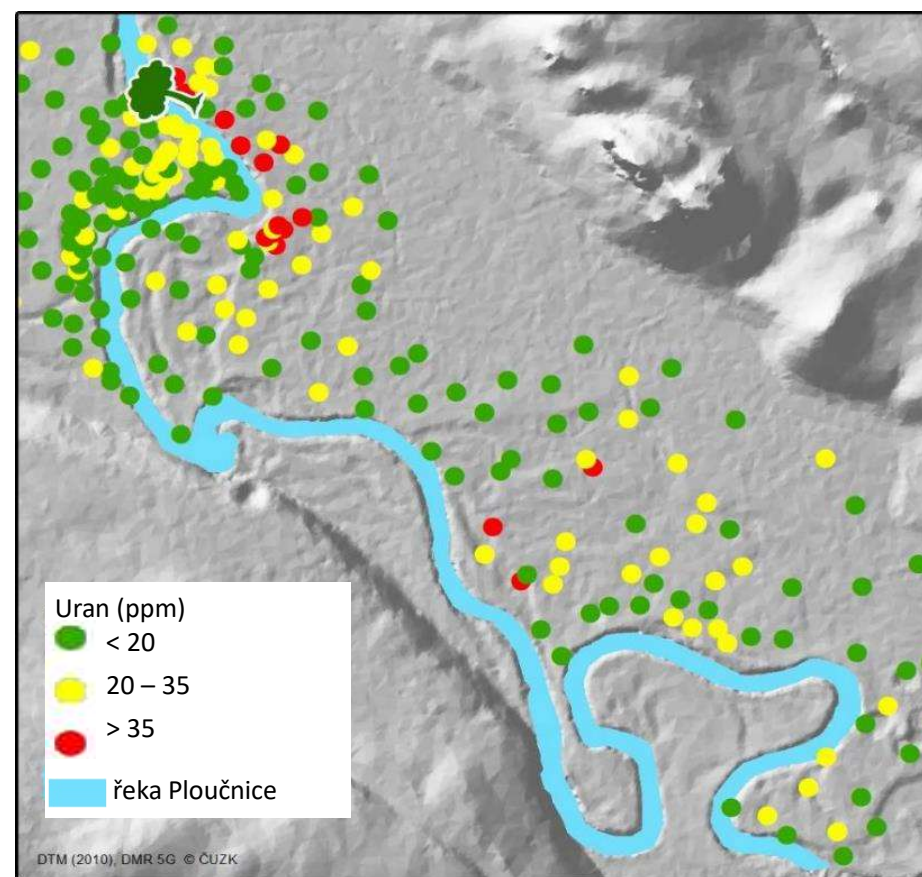
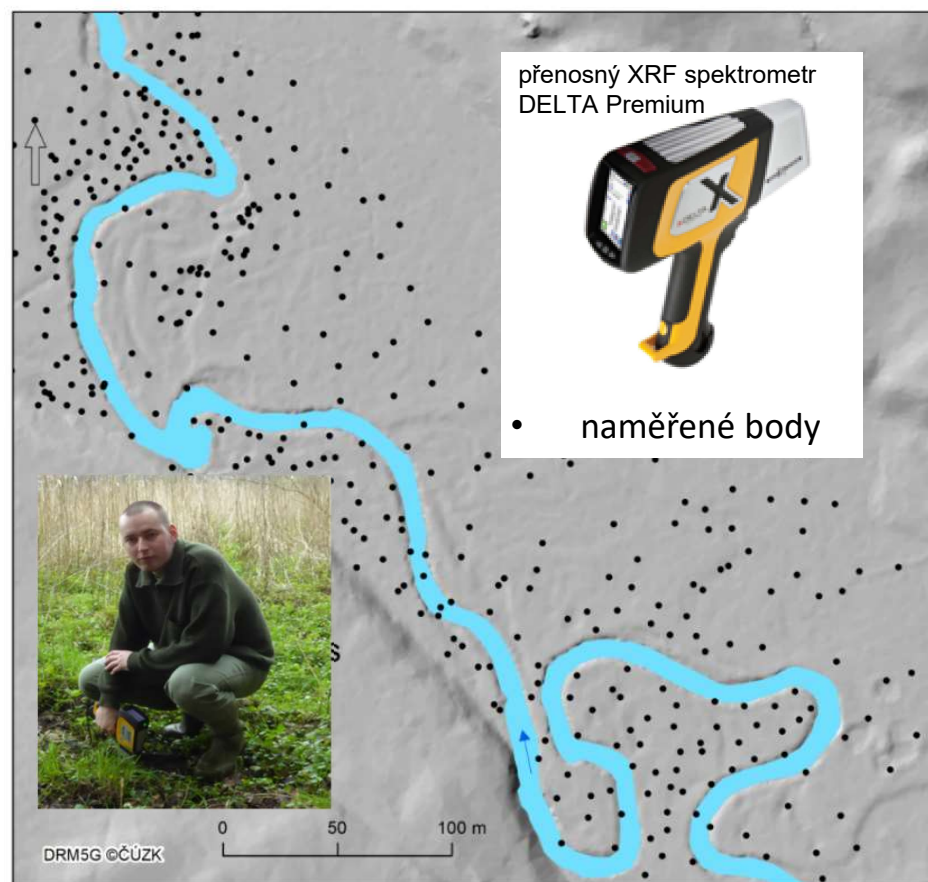

GIT – není jen práce u PC - Proč je kontaminace tak nerovnoměrně rozmístěná?

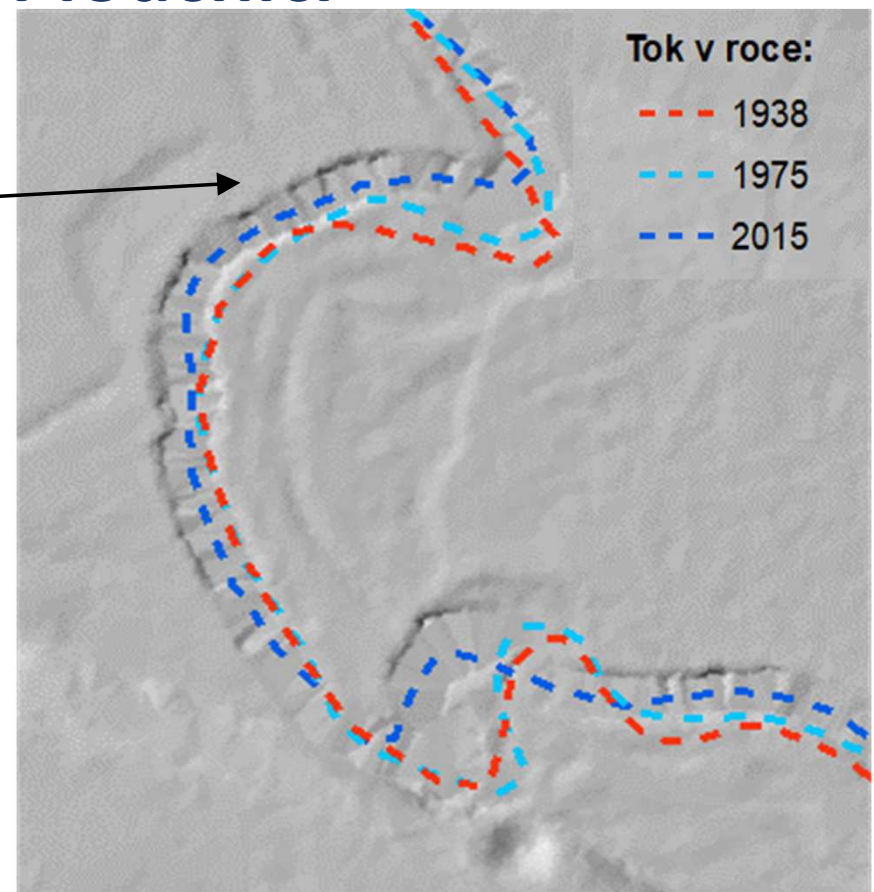
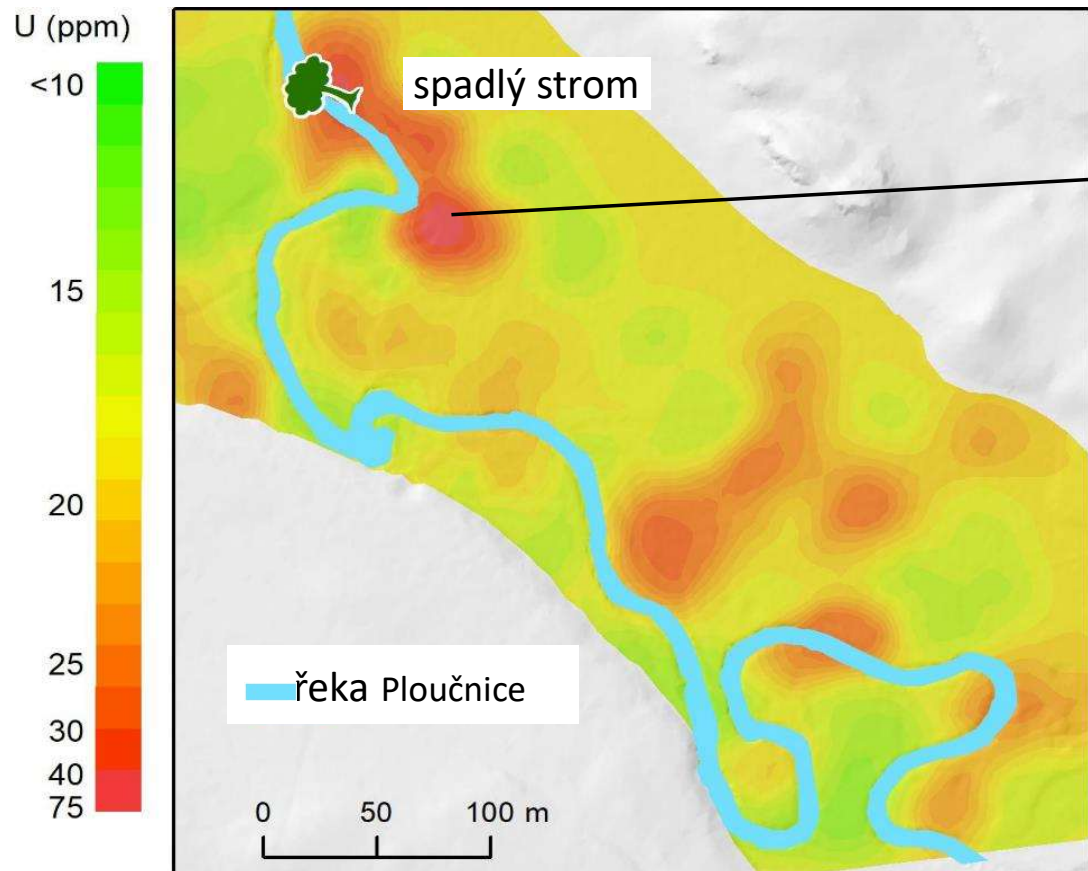

Geochemické mapování na **Ploučnici**

Geochemické a geomorfologické mapování na **Ploučnici**

GIT – není jen práce u PC, jakmile chceme znát rozmístění a původ historické antropogenní kontaminace v nivě - CESTA ZPĚT V ČASE do 19. století

Vývoj řeky Litavky

Těžba v Příbrami

- Od 13. století - těžba rud:
  - stříbro
  - polymetalické rudy (olovo, antimon, zinek)

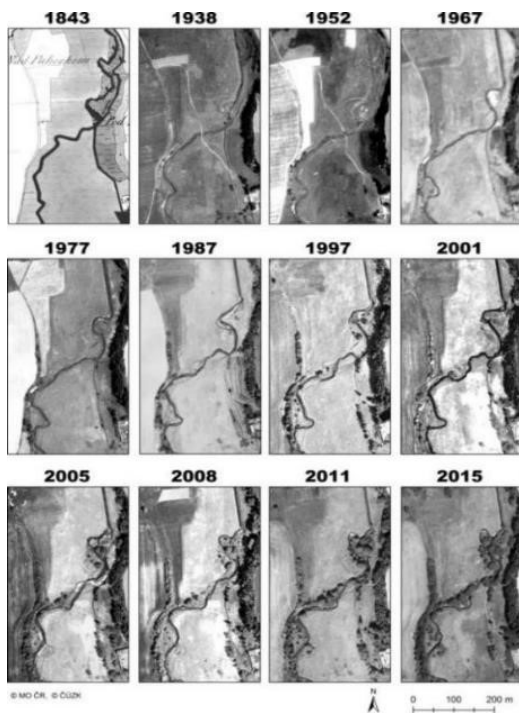
© Ludvík Hradílek

- Rudní revír i okolí hutí odvodňuje řeka Litavka
- **Řeka má bočně nestabilní koryto, kolem něj se ukládala extrémní kontaminace**
- Místa ohnisek kontaminace jsme studovali metodami GIS
- Vývoj nivy jsme popsali podobně jako v případě nivy Ohře

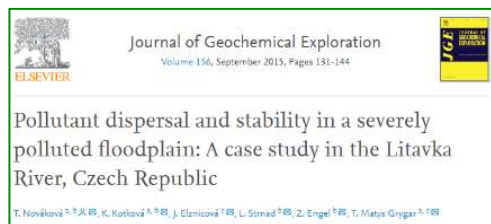
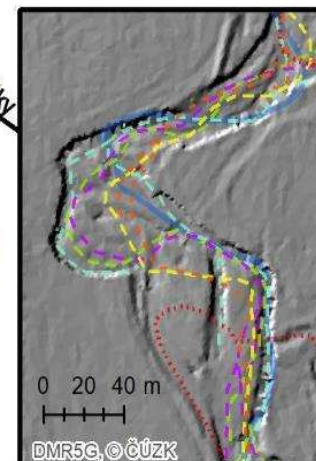
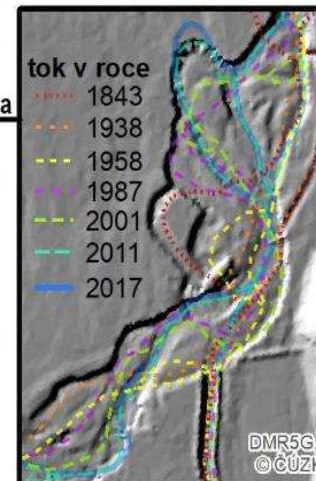
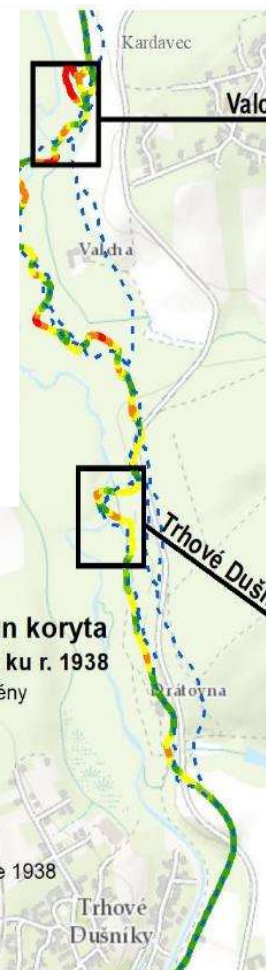

Datování historicky znečištěných sedimentárních těles na řece Litavce (příbramský rudní revír)

**boční posun koryta
toku z r. 1938 ku r. 2017**

- beze změny
- < 5 m
- 5-15 m
- 15-30 m
- 30-60 m
- tok v roce 1938

Povodí Ohře

Těžba v Krušných horách

- těžit se započalo už v pravěku
- od 12. století - těžba rud: stříbro, cín, olovo, měď, kobalt, železo, uran
- v budoucnu - těžba lithia?

Povodně

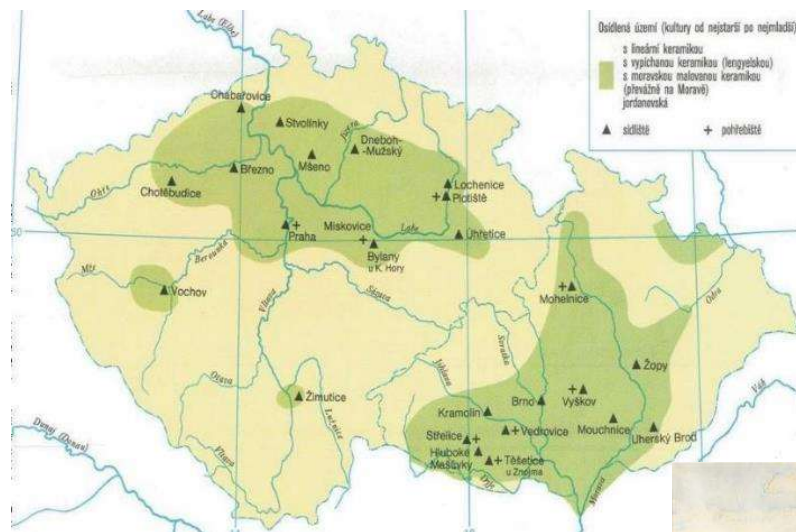
- nejstarší písemné záznamy z 14. a 15 století
- stoletá povodeň v 19. století – počátek regulace Ohře

© <https://www.vtei.cz/2019/10/nejveti-povodne-za-100-let/>

Lidská přítomnost

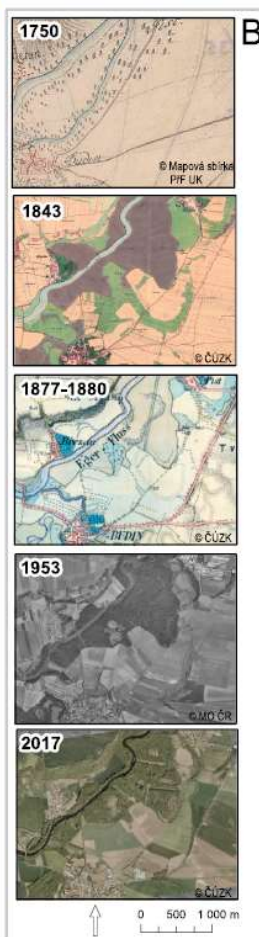
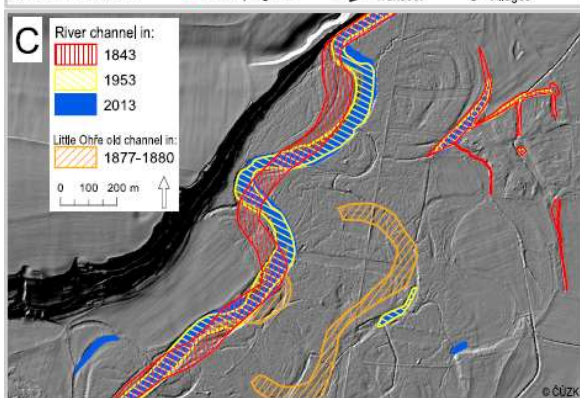
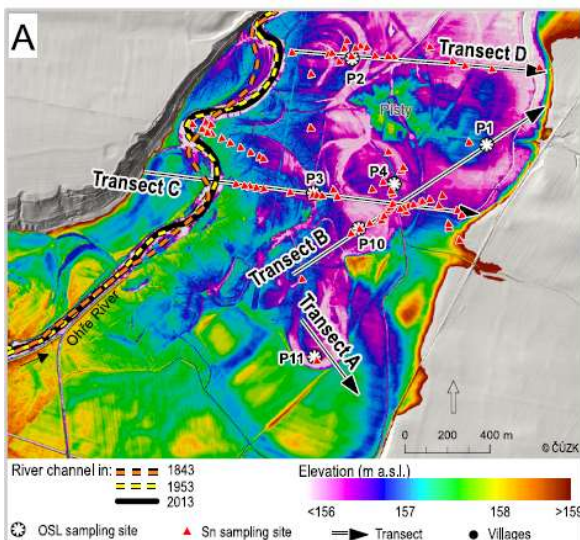
- na dolním toku se už v neolitu usadili zemědělci
- krajina byla odlesněna
- zásahy do koryta: jezy, náhony, napřimování,

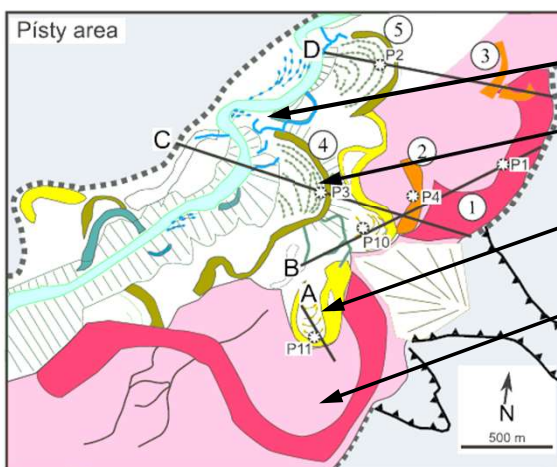

GIT – není jen práce u PC, jakmile chceme zkoumat období starší než nejstarší mapy - CESTA ZPĚT V ČASE do 16. století

Datování píku těžby v Krušných horách v 16. století

- cín v Krušných horách a Slavkovském lese
- stříbrná horečka v Jáchymově a dalších revírech
- V těch dobách ještě řeka aktivně meandrovala

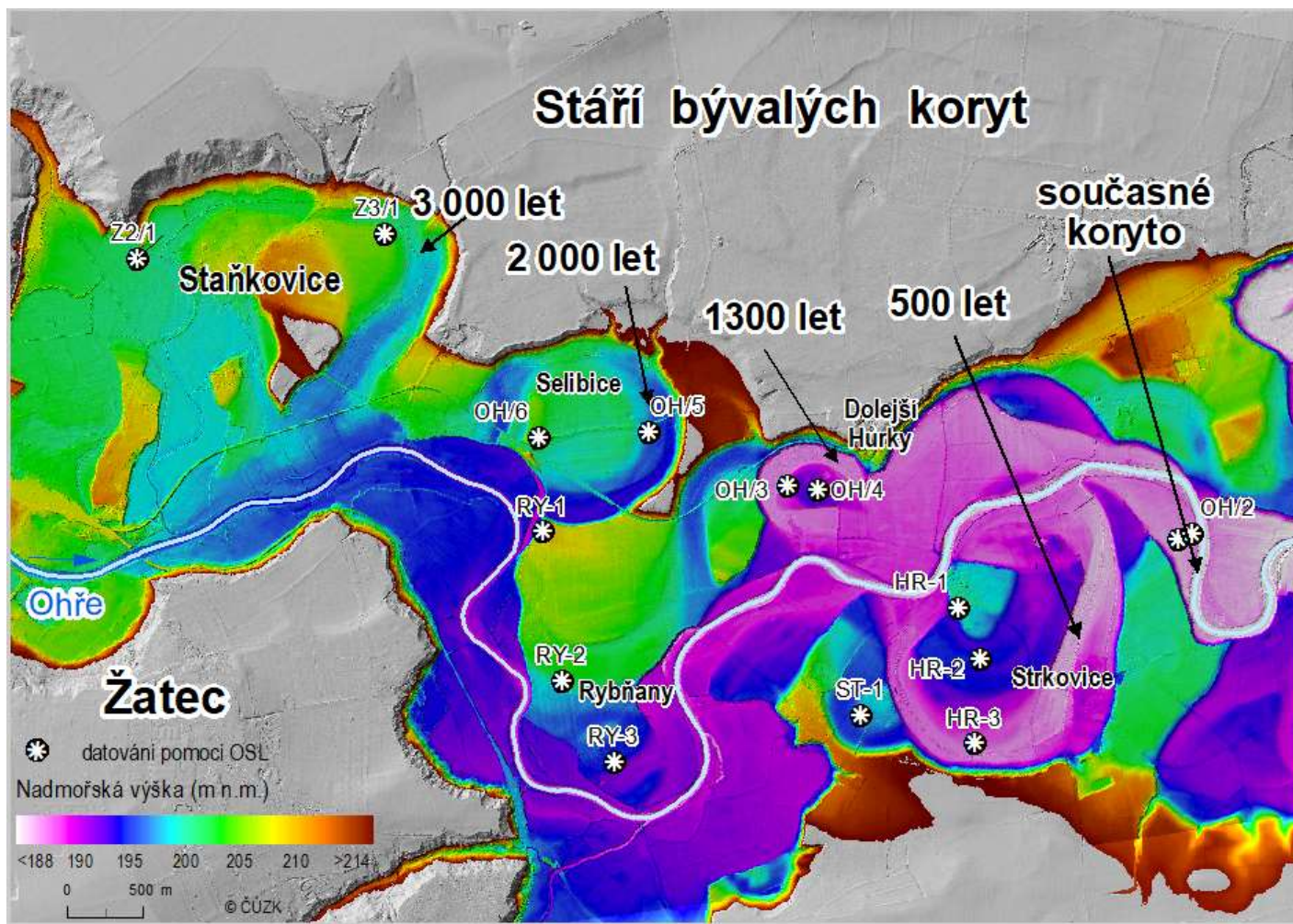
- kontaminace uranem a pesticidy – 20. století
- kontaminace cínem, olovem atd. – po 16. století
- žádná kontaminace, datování OSL - středověk
- datování OSL – konec poslední doby ledové

GIT – není jen práce u PC, jakmile chceme zkoumat období starší než nejstarší mapy - CESTA ZPĚT V ČASE o několik tisíciletí před současnost

Geomorfologické hodnocení

- Řeka má dnes velmi málo zakřivené koryto
- Řeka dříve meandrovala
- Kdy přestala?

Meandry jsou o jeden až dva řády mladší než uvádí geologické mapy

meandry	Stáří (tisíc let)	
	GEOČR50	OSL datování
Staňkovice (Z3/1)	680 - 370	3
Dolejší Hůrky (OH/4)	680 - 370	2
Selibice (OH/6)	300 - 130	12
Selibice (OH/5)	300 - 130	2
Strkovice a Rybňany	300 - 130	max. 20

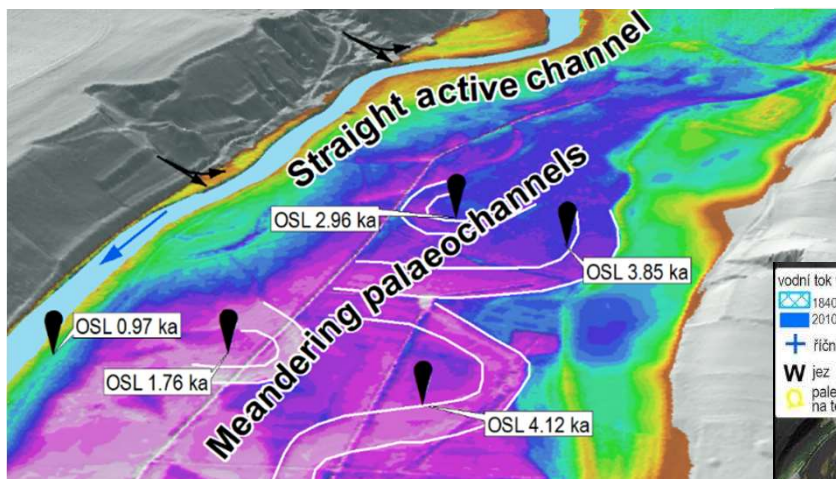

GIT – není jen práce u PC, jakmile chceme zkoumat období starší než nejstarší mapy - CESTA ZPĚT V ČASE o několik tisíciletí před současnost

Geomorfologické hodnocení nivy řeky **Jizery**

- Řeka má dnes velmi málo zakřivené koryto
- Řeka dříve meandrovala
- Kdy přestala?
- Proč se to stalo?

- Je pozoruhodné, že meandrování na Ohři a Jizeře skončilo v podobné době
- Meandrování zřejmě končilo postupně v pozdním holocénu bez přímého zásahu lidí,
- ale v posledním tisíciletí už lidé meandrování zřejmě záměrně úspěšně bránili

A bez GIT bychom na to rozhodně nepřišli

Received: 3 March 2022 | Revised: 26 October 2022 | Accepted: 31 October 2022
DOI: 10.1002/esp.2509

RESEARCH ARTICLE

ESPL WILEY

Was the termination of the Jizera River meandering during the Late Holocene caused by anthropogenic or climatic forcing?

Jitka Elzníková¹ | Timea Kiss² | Hans von Suchodoletz³ | Tamás Bartyík² |
György Sipos² | Zuzana Lendáková⁴ | Kamila Fačevicová⁴ | Ivana Pavlová⁴ |
Jaromír Kovárník⁵ | Tomáš Matys Grygar^{1,4}

Děkuji za pozornost

Ing. Jitka Elznicová, PhD.
jitka.elznicova@ujep.cz

